

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

В. С. Канцір

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 343.326

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Стаття присвячена розкриттю явища сучасного тероризму, який в усіх своїх формах і проявах, за своїми масштабами та інтенсивністю, за своєю жорстокістю перетворився сьогодні на одну з найбільш гострих та нагальних проблем глобальної значимості.

Статья посвящается раскрытию явления современного терроризма, который по всем своим формам и проявлениям, по своим масштабам, интенсивности, по своей жестокости превращается сегодня на одну из наиболее острых и насущных проблем глобальной значимости.

This article is devoted to uncovering the phenomena of modern terrorism, what in all its forms, displaying, scales, intensive, cruelty transforming to the one of the most actual and important problem.

Актуальність розгляду питання тероризму сьогодні обумовлена тим фактом, що тероризм стає домінуючим способом реакції учасників конфліктної ситуації. Джерела конфліктів можуть бути політичними, економічними, соціальними, психологічними і при цьому реалізовуватися на різних рівнях існування суспільства (наприклад, міжнародний конфлікт, міждержавний, усередині однієї держави тощо).

Різні аспекти сучасного тероризму досліджувалися у працях таких зарубіжних авторів, як: Б. Дженкіса, Р. Бейснера, Д. Белла, Р. Хантера, Г. Ангейера, М. Гласіуса, М. Келдора, С. Гука, Дж. Спеніера, Р. Кагана, Р. Родмена, А. Гарфінкла, Дж. Торопа, В. Подгореца, Д. Пайпса, С. Хантінгтона, С. Купчана, І. Валлерстайна, К. Хіршмана, А. Конте, П. Девіса.

Цілий ряд російських науковців також зосереджувалися на питаннях сучасного тероризму. Передусім, про це йдеться у працях Ю. Антоняна, С. Беглова, Е. Ляхова, В. Лапкіна, В. Пантіна, В. Максименка, М. Ільїна, М. Чешкова, А. Владимірова, Ф. Толіпова, В. Устинова та інших.

© Канцір В.С., 2009.

Проблематикою тероризму і антитерористичних заходів переймаються також українські науковці, серед яких можна назвати В. Ліпкана, Д. Никифорчука, М. Руденка, Б. Канцелярука, В. Гребцова, О. Сушка, Г. Токаревського.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного тероризму як тактики політичної боротьби, що характеризується систематичним застосуванням ідеологічно мотивованого насильства та виражається у діях, які становлять небезпеку для життя чи здоров'я людини або настання інших тяжких наслідків, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, міжнародного ускладнення, тощо.

На межі ХХ і ХХІ ст.ст., проблеми тероризму та протидії йому стали одними із найважливіших як для окремих держав, так і для світового співтовариства в цілому. Якщо раніше терористи діяли методом індивідуального терору, вчиняючи вбивства політичних і державних діячів, то первинними об'єктами атак сучасних терористів все частіше стають беззахисні перед таким видом агресії законослухняні громадяни.

Тероризм підриває стабільність у міжнародних відносинах, дестабілізує політичну ситуацію всередині окремих країн. Терористичний акт є кримінально-карним діянням за законодавством будь-якої держави. Політичний і кримінальний тероризм тісно переплетений між собою. Злочинці і терористи використовують однакові або подібні засоби і форми діяльності (вбивство людини завжди залишається вбивством, незалежно від того, політичними чи корисливими мотивами воно пояснюється). Можна констатувати, що тероризм і кримінальна злочинність досить споріднені поняття, адже зони активної діяльності терористичних структур, як правило, виступають і зонами підвищеної криміногенності.

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації проявляється багатоманітність форм терористичної діяльності, яка все більше пов'язується з міжнаціональними і міжрелігійними конфліктами, з діяльністю організованих незаконних формувань, що спеціалізуються на торгівлі наркотичними засобами, нелегальній торгівлі зброєю та в інших сферах. Проблемою протидії тероризму стурбоване все міжнародне співтовариство і, безумовно, співробітники правоохоронних органів, що здійснюють роботу щодо профілактики та безпосередньої боротьби з тероризмом.

Необхідно враховувати, що феномен тероризму має міждисциплінарну природу, і філософія права ще повинна знайти своє місце серед інших наук, що вивчають проблеми тероризму та розробляють засоби боротьби з ним. Суть соціального замовлення філософії права нині полягає в тому, щоб пояснити природу тероризму та запропонувати силовим структурам ефективні засоби протидії терористичним викликам.

На сьогоднішній день зберігається значний розрив у взаємодії між спеціалістами-теоретиками і спеціалістами-практиками, які поставлені перед необхідністю вирішувати конкретні завдання щодо боротьби з різного роду проявами терористичної активності. В такій ситуації важливою видається розробка типових сценаріїв різноманітного впливу на учасників терористичних актів. Вирішувати таке завдання можна з використанням двох стратегій: силового впливу з обов'язковим психологічним компонентом і ненасильницьких дій на основі переговорної діяльності.

Найбільшу стурбованість у фахівців викликає та обставина, що в сучасних умовах тероризм постійно трансформується, активно використовуючи нові форми і методи протиправних дій. Нині він представлений не лише бойовиками-одинаками, але й, головним чином, організованими співтовариствами з надзвичайно потужним оснащенням і великими економічними можливостями. Така ситуація вимагає наукового аналізу особливостей еволюції тероризму як соціального явища, поглибленого вивчення динаміки його форм і методів, без чого неможлива його ліквідація.

Слід зауважити, що тероризм, як спосіб розв'язання конфлікту, окремими дослідниками вважається ефективним з точки зору перспективи, адже він акцентує увагу на проблемах суспільства, а також ставить перед фактом, що ці проблеми необхідно розв'язувати.

На початку ХХІ ст. тероризм змінив стратегію та тактику партизанської війни, яка застосовувалась у ХХ ст. — на стратегію та тактику терористичної війни. Саме така модифікація може вважатися більш ніж оперативною інновацією з боку тих, хто не може дозволити собі ні високі військові технології, ні утримання складного військового апарату. Партизанська війна — це переважно оборонна стратегія, а сучасний тероризм, за своєю суттю — це стратегія наступальна. Чверть століття тому американський дослідник Д. Фромкін запропонував таку відповідь на питання про сутність тероризму: "Тероризм — це насильницький акт, здійснений для того, щоб породити страх; але він

спрямований на те, щоб викликаний ним страх спонукав когось іншого — не терориста — на дії, які створять насправді те, чого терорист у реальності бажає” [1, с. 429].

Варто зазначити, що головною метою міжнародного політичного тероризму завжди була дестабілізація державних режимів, формування в населення стурбованості через свою незахищеність перед насильством, зміна державної влади в країні й здійснення інших політичних, національних чи релігійних сподівань. При цьому терор здійснювався, як правило, невеликими політичними угрупованнями. За оцінками експертів, сьогодні у світі нараховується від 100 до 500 терористичних організацій [2, с. 39-53]. Вони підтримують між собою постійні контакти, що спрямовані на підготовку та здійснення терористичних актів, обмін інформацією і фінансове забезпечення злочинної діяльності.

Сучасний міжнародний тероризм охопив не лише сушу, але морський і повітряний простір. Варто зазначити, що глобалізація призвела до розширення географії терористичних актів, і зростання їх кількості [2]. Глобалізація системи світового господарства дозволяє екстремістським, зокрема мусульманським угрупованням, без особливих проблем впроваджувати кадрову, фінансово-економічну і технологічну базу в країні і регіони, які є об'єктом їхньої підривної діяльності, тобто діяти не ззовні, а всередині системи, що знищується. При цьому, терористичні акти почали набувати системного характеру, а терористичні угруповання стали синхронізувати свої дії. Це дає підстави говорити про глобалізацію тероризму.

Географія сучасних терористичних актів представлена такими країнами: Північна Ірландія, США, Російська Федерація, Іспанія, Кенія, Танзанія, Японія, Аргентина, Індія, Пакистан, Афганістан, Алжир, Ізраїль, Ліван, Єгипет, Туреччина, Албанія, Югославія, Колумбія, Іран, Ірак, держави Південно-Східної Азії. При цьому епіцентр терористичної діяльності протягом останніх років змістився від країн Латинської Америки до Японії, ФРН, Туреччини, Іспанії, Італії, США та Іраку [3].

Однією із найнебезпечніших особливостей сучасного міжнародного тероризму є легкість його тиражування. Як правило, будь-який терористичний акт провокує копіювання, з огляду на ту обставину, що інформація про нього до найменших деталей поширюється світовими ЗМІ. Засоби масової інформації при цьому виступають у ролі мимовільних “інструкторів” по організації терактів.

Сучасні терористи практично не обмежені простором, застосовують силу і розміщують логістику в неконтрольованих потоках сучасного суспільства. Це дозволяє організованим терористичним угрупованням бути мобільними та дієздатними. Терористичні організації, які побудовані за принципом мереживної структури, є набагато гнучкішими, ніж державні інституції (ієрархічні структури), покликані їм протистояти.

Динаміка зростання терористичних актів, що постійно спостерігається протягом другої половини ХХ — початку ХХІ сторіччя, змушує замислитися над проблемою соціальної детермінованості тероризму. Складність та багатовимірність зазначеної проблеми обумовлює необхідність застосування соціально-філософського аналізу при її дослідженні та вирішення багатьох правових, політичних та філософських питань. Розкриття сутності сучасного тероризму неможливе без його глибокого та усестороннього осмислення на світоглядному рівні, що передбачає визначення онтологічного статусу у сучасній соціальній реальності та виділення чинників його виникнення та розвитку. Крім того, сучасний тероризм є настільки мінливим, динамічним, різноманітним в усіх своїх проявах, що постійно виникає нагальна потреба у його переосмисленні на теоретичному та світоглядному рівні.

Як соціальне явище, тероризм являє собою ідеологію, політику та соціальну практику суспільних сил (індивідів, груп та інститутів), які орієнтуються на нелегальні насильницькі форми зміни державного та суспільного устрою. Іншими словами — це несиметрична реакція, що використовується тоді, коли слабша сторона не може подолати сильнішу за допомогою звичайних засобів.

Аналіз наукових джерел (як зарубіжних, так і вітчизняних авторів), дозволяє констатувати, що суттєвими ознаками сучасного тероризму є наступні:

- злочинний спосіб досягнення мети (насильство);
- подвійний характер об'єкта насильства (безпосередній об'єкт терористичного впливу і кінцевий, стратегічний об'єкт);
- створення обстановки страху та психологічної напруги через залякування;
- публічність і гласність виконуваних дій;
- висока соціальна небезпека, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб.

Таким чином, в наш час тероризм виступає засобом протиправного протистояння або примусу. При цьому насильство, яке лежить в основі дій терористів, у більшості випадків втратило адресно-індивідуальний характер, що призводить до значної кількості потерпілих.

Зазначимо також, що будь-яка терористична акція передбачає два об'єкти злочинних посягань. Первинний — це об'єкт безпосереднього впливу (заякування) — окрема людина, група людей, будь-який матеріальний об'єкт тощо; і вторинний — це об'єкт управління (суспільні відносини).

Виходячи із об'єкта терористичних акцій, можна виділити таку дихотомічну пару, що історично утвердилась, як: терор селективний і терор сліпий.

Селективний терор спрямований проти конкретної особи або групи осіб, із вбивством яких пов'язуються відповідні плани. Це може бути також певний, суто конкретний, виробничий або інший об'єкт, який необхідно ліквідувати.

Але терористичний акт може здійснюватися й, так би мовити, наосліп (звідси й назва) проти політично індиферентної і взагалі випадкової, у цьому розумінні безособової, неконкретної, не чітко визначеної групи людей.

Тривалий час на повноцінний аналіз і наукове вивчення природи, сутності і причин тероризму як соціально-політичного явища практично була накладена заборона. В період холодної війни у цьому не були зацікавлені провідні держави (СРСР, США).

Наприклад, відомо, що свого часу СРСР неодноразово блокував в ООН та інших міжнародних організаціях прийняття документів, що розкривають суть тероризму. Так, у 1977 р. у Страсбурзі була прийнята Європейська конвенція про запобігання тероризму. Керівництво СРСР відмовилося підписати цей міжнародно-правовий документ, аргументуючи своє рішення тим, що конвенція, на його думку, була спрямована винятково на придушення національно-визвольного, комуністичного і робітничого руху під видом боротьби з крайніми лівими угрупованнями. І лише через 23 роки Президент Росії підписав Федеральний закон "Про ратифікацію Європейської конвенції про запобігання тероризму".

Більше того, в той же час практично всі західні та особливо спецслужби США вносили свій "посильний" вклад у справу підготовки терористів.

На сучасному етапі, по-суті, на історичну сцену виходить новий, "системний" тероризм як система точкових, але високоефективних акцій, що характеризуються ефектом резонансу — широкого, довготривалого, добре прорахованого наслідку. Мова, по суті справи, йде про специфічний інструмент приватного управління суспільством зі сторони впливових, але безликих організацій — цієї аморфної та еклетичної "влади без держави" оперуючої транснаціональними "ескадронами смерті". Він набуває все більш чіткого політичного забарвлення і пояснюється це низкою обставин:

- за визначенням, підризна система державної влади та управління, тероризм знижує ефективність управління суспільством і, як наслідок, регулювання соціально-політичних процесів;

- послаблюючи державні та суспільні структури, тероризм виступає живильним середовищем для утворення та посилення впливу в суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;

- активізуючи морально-психологічний вплив на населення, тероризм викликає хаос, провокації, ускладнення, озлобленість людей стосовно один одного, що використовується ним у своїх політичних цілях;

- виходячи за межі державних кордонів, створюючи транснаціональні злочинні структури, тероризм набуває міжнародного характеру і становить небезпеку для всього міжнародного співтовариства. Існує декілька обставин, що сприяють виникненню та розповсюдженню тероризму. Головне — це відповідне соціально-політичне та економічне середовище в країні. Оцінюючи вплив економічних факторів, відомий політолог Е. Паін вважає, що в бідних, нерозвинутих країнах, що перебувають на найнижчих рівнях економічного і соціального розвитку, проявів політичного екстремізму і тероризму у чистому виді практично не існує. Разом із тим, в країні, де багатству незначної меншості населення протиставляється злиденність більшості людей і панує зневіра у те, що можливо що-небудь змінити законними засобами, існують усі передумови для його виникнення [4].

Форми проявів тероризму винятково багатогранні: вони коливаються у проміжку від примушування і погроз до фізичного знищення людей.

Аналіз діяльності терористичних організацій і груп (наприкінці ХХ ст. у світі

нараховувалося близько 500 об'єднань подібного спрямування [5]) свідчить, що терористи вдаються до найрізноманітніших видів насильства над особою: фізичного, майнового чи морально-психологічного. І, хоча, при аналізі реальних терористичних дій інколи складно провести між ними чітку межу, в кожній акції терору домінує той або інший вид насильства.

Фізичне насильство при використанні терористичних методів розраховане на те, щоб змінити (або зберегти попередню) політику шляхом фізичного відсторонення конкретної людини або групи осіб від виконуваної ними державної або громадської діяльності. Це може здійснюватися шляхом позбавлення даної особи, або групи осіб життя, нанесення їй тілесних ушкоджень, позбавлення або суттєвого обмеження її свободи.

Майнове насильство над особою має ту ж саму політичну мету, що й фізичне насильство, однак воно здійснюється шляхом посягання на державне, комунальне або приватне майно окремих осіб. Таке насильство розраховане на те, щоб позбавити людину або організацію матеріальних можливостей для впровадження у життя вибраної політичної стратегії.

Морально-психологічне насильство виступає складовою частиною як фізичного, так і майнового насильства, оскільки терорист завжди прагне до залякування політичного опонента. Разом із тим морально-психологічне насильство над конкретною особою або групою осіб виступає і в якості самостійного способу насильства. Воно здійснюється шляхом шантажу, погроз, наклепу та подібних до цього дій, спрямованих на те, щоб вивести людину із рівноваги.

Таким чином, феномен тероризму пов'язаний з проблемою насильства в історії людської спільноти взагалі і зі сторони наділених владними повноваженнями, зокрема. З огляду на це, тероризм виступав і виступає не лише своєрідним виявом зневіри, але й як форма протесту проти національного, релігійного, соціального та політичного утиску.

Узагальнюючи, можемо виокремити ряд сутнісних характеристик сучасного тероризму.

По-перше, метою тероризму (так само як і терору), виступає залякування тих, на кого спрямований терористичний акт.

По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). При цьому для того, щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана.

По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту. Публічний характер тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, який починає висувати владі свої вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасний тероризм — це публічно здійснювані суспільно — небезпечні діяння або погрози з метою залякування населення в інтересах терористів.

Сучасна цивілізація, ґрунтуючись на певних принципах розуміння насильства та його можливого застосування, вочевидь, повинна змінити парадигму мислення, оскільки терор і тероризм виступають продуктами саме такого способу мислення. Наявність загрози термоядерної, біологічної та інших видів катастроф, у результаті яких людство може взагалі припинити своє подальше існування, вимагає зміни багатьох підходів щодо розуміння можливостей взаємодії різних соціальних, суспільних і громадських структур, потребує нового підходу щодо конфліктів, можливого зіткнення інтересів і ціннісних орієнтацій.

З огляду на це, вимагає і докорінного перегляду методологічна парадигма розуміння та дослідження тероризму як практики насильницьких дій, спрямованих на розв'язання різного роду конфліктів у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Белая книга российских спецслужб. — М. : Обозреватель, 1996.
2. Паин Э. А. Социальная природа терроризма и экстремизма / Паин Э. А. // Общественные науки и современность. — 2002. — № 4.

3. *Илларионов С. И.* Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С. И. Илларионов. — М. : ООО "Риц "Проф Эко", 2003. — 592 с.
4. *Печенюк І. С.* Сутність і витоки міжнародного тероризму / І. С. Печенюк, М. М. Шевченко / *Воєнна історія* — 2004. — № 46. — С. 39-53.
5. *Требин М. П.* Терроризм в XX веке / М. П. Требин. — Мн. : Харвест, 2003. — 816 с.
6. *Агаєв Н. А.* Сучасний тероризм — причини і прояви / Агаєв Н. А., Карпов М. О., Хміляр О.Ф., Єфімова В. В. — К. : Молода нація, 2005. — 110 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Надійшла до редакції 28.07.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

